

“En ægte propagandaskole”¹

Planerne for og nybygningen af den tyske skole i København 1940-44

*af forskningschef, dr.phil. John T. Lauridsen,
Det Kgl. Bibliotek*

Det største nybyggeri, som den tyske besættelsesmagt gennemførte i Danmark 1940-45, var befæstningsværkerne rundt omkring i Danmark inklusive de dertil hørende store kommandobunkere, flyvepladser og barakleje. Ud over dette var det tyske byggeri i Danmark beskedent. Der blev i stedet lejet, beslaglagt eller for dansk regning købt bygninger til de tyske myndigheder og til organisationer og institutioner tilknyttet besættelsesmagten. Det gælder således den værnemagtsverstbefalende, der fik stillet Lille Amalienborg på Østerbro i København til rådighed og senere fik Silkeborg Bad som sit hovedkvarter, den rigsbefuldmægtigede overtog gradvis hele Dagmarhus sammen med tysk politi. Sidstnævnte overtog endvidere fra april 1944 Shellhuset. Tyske institutioner som f.eks. Det tyske videnskabelige Institut (Øster Allé 29), Nordische Gesellschaft (Kristianiagade 5) og Auslandsorganisation der NSDAP (Deutsches Haus, Bergensgade 11) overtog på samme vis bygninger i København. I provinsen betjente de lokale tyske myndigheder sig på lignende måde af eksisterende bygninger, hvad enten det var kommandanturer eller tysk politi. Der blev ganske vist i et større omfang udbygget og nybygget skoler til det tyske mindretal i Sønderjylland efter april 1940, hvilke nød besættelsesmagtens støtte med det formål at trække alle tysk-sindede til tyske skoler, men ikke i sig selv

var en fornyelse, men var kulminationen på bestræbelser igangsat før april 1940.² Anderledes forholder det sig med nybygningen af den tyske skole i København, til afløsning af Skt. Petri Skole, beliggende i det indre København ved siden af Skt. Petri Kirke. Her er tale om et tysk byggeri i særklasse, såvel hvad angår omfanget som intentionerne bag. Trods det er de konkrete planer ikke videre kendt og indgår ikke i forskningen i den katalog af kulturpolitiske tiltag, som besættelsesmagten stod bag i de første besættelsesår.³ Det har sine grunde, som det vil blive omtalt til slut, men først om byggeriets forhistorie, byggeplanerne og deres realisering.

Forhistorien

Skt. Petri Skole nød fremgang efter Hitlers magtovertagelse i 1933, og skolens ledelses ambition var i 1936 at få realeksamen godkendt af det tyske undervisningsministerium i Berlin, så der kunne tiltrækkes flere elever fra de rigstyske kredse i Danmark. Den bevilling blev givet samme år, og hermed fulgte at skolens undervisning skulle følges og vurderes af en embedsmand fra det tyske undervisningsministerium. Denne embedsmand var undervisningsinspektør og Ministerialrat dr. Alfred Huhnhäuser, som var undervisningsinspektør for alle gymnasier i Tyskland. Han besøgte i september 1936 skolen, et besøg der faldt både positivt ud og var indledningen til

et nært samarbejde med skolens leder Fritz Maywald i de følgende år. Blandt frugterne af samarbejdet var for det første, at Huhnhäuser engagerede sig i skolens pædagogiske arbejde, tysk blev styrket, og for det andet arbejdet for at få skolen udbygget, så den kunne få en gymnasieoverbygning. Det sidste ville kræve en forøgelse af lærerstaben, øgede udgifter og så ville det give pladsproblemer. Godkendelsen af studentereksamen blev givet i 1938 af både det danske og tyske undervisningsministerium, og godkendelsen udløste et statstilskud fra dansk side. Pladsproblemerne løste det imidlertid ikke, så de forhandlinger, der siden 1936 havde været ført med Københavns Kommune om at skaffe skolen en egnet byggegrund i *nærheden* af Skt. Petri Kirke blev mere konkrete, men førte ikke til noget, selv om det tyske udenrigsministerium 13. januar 1938 stillede de nødvendige midler til en ombygning af skolen til rådighed. Der var ikke mangel på goodwill fra Københavns Kommunes side, men en grund med den ønskede beliggenhed blev ikke fundet.⁴ Det førte 11. juli 1939 til, at det tyske gesandtskab i København foreslog helt at lade planen om en ombygning af den gamle skole falde og i stedet opføre en helt ny skole, hvortil udgifterne blev anslået til 722.000 RM. Gesandtskabet begrundede forslaget med, at skolen kun ville nyde de danske myndigheders anerkendelse, når skolen nåede op på et meget større antal klasser. Endvidere var der den fordel, at kirken ikke mere skulle være bærer af skolen.⁵ Det tyske udenrigsministerium svarede 20. november 1939 med henvisning til den øjeblikkelige politiske situation, verdenskrigen var i mellemtiden brudt ud, at byggeprojektet indtil

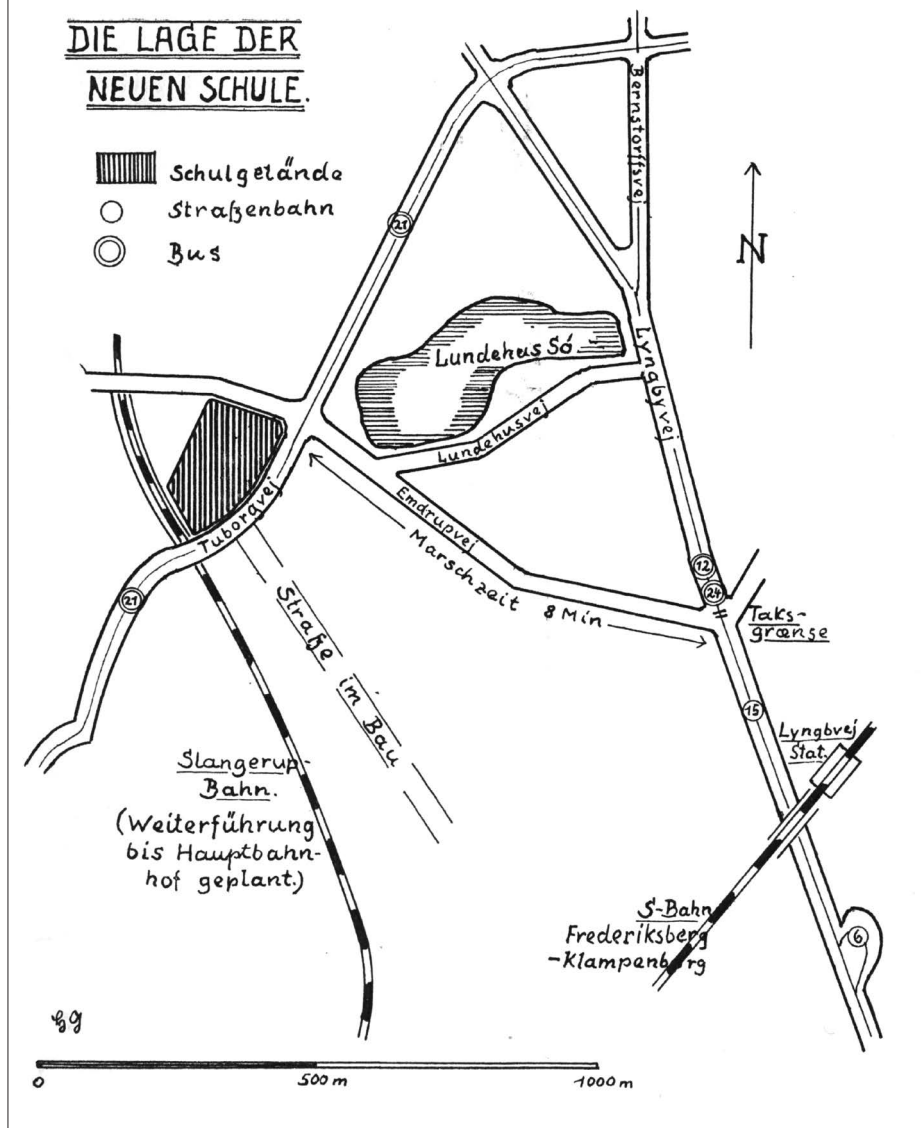
videre måtte udskydes til et mere belejligt tidspunkt. Trods det bad gesandtskabet i en indberetning af 7. marts 1940 om endnu en vurdering af Skt. Petri Skoles bygnings tilstand ved en særlig kommission bestående af Huhnhäuser og kollegaen Heckel. Dertil kom det ikke, men under et besøg i København af Legationsrat i det tyske udenrigsministerium, Max Schäfer-Römelin, blev skoleespørgsmålet drøftet med gesandtskabet.⁶ Her anførte gesandtskabet de følgende grunde for bygningen af en ny skole:

- 1) den gamle skoles bygnings uværdige tilstand
- 2) den gamle skoles dårlige situation
- 3) nødvendigheden af et internat (en kostskole) for børnene til de rigstyskere, der boede i provinsen
- 4) nødvendigheden af at gøre noget for at tiltrække de tyske børn, der nu går på danske skoler, fordi Skt. Petri Skole ikke er tiltrækkende for dem.

Det overbeviste det tyske udenrigsministerium om, at et nyt skolebyggeri var nødvendigt. Desværre lader det præcise tidspunkt for denne beslutning sig ikke afgøre, men det er sket *efter* den tyske besættelse af Danmark, hvor tyskheden kom til at nyde langt bedre kår. Rektor Maywald modtog i juni 1940 en officiel meddelelse fra Berlin om, at der var lyse udsigter for et nybyggeri,⁷ og den 18. juli 1940 erklærede det tyske udenrigsministerium, at det var indforstået med et planlagt nybyggeri. Det tyske gesandtskab skulle give en særlig kommission den opgave at finde en egnet grund til nybyggeriet. Gesandtskabet meddelte 31. august 1940

DIE LAGE DER NEUEN SCHULE.

- Schulgelände
- Straßenbahn
- Bus

Den kommende skoles nærrområde; byggegrunden er det med lodret skraverede område. Over-
sigtsskort bragt i St. Petri Skole i Skoleaaret 1940/41. Det Kgl. Bibliotek, Småtrykssamlingen.

ministeriet, at kommissionen bestående af Landeskreisleiter der Auslandsorganisation der NSADP i Danmark, Ernst Schäfer, rektor Maywald og den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark, Cecil von Renthe-Finks sagsbehandler, Gesandtschaftsrat Gebhard Seelos var nedsat.⁸ De foreslog efterfølgende et grundstykke til skolebyggeriet, der i sjælden grad opfyldte alle de forudsætninger, der kunne stilles til en sådan grund, som det formuleres i et senere referat, nemlig

- 1) tilfredsstillende størrelse,
- 2) afsluttet område,
- 3) stedets skønhed,
- 4) gunstige transportforhold,
- 5) det bedste beboelseskvarter i København i nærhed af byggegrunden,
- 6) den bedste propagandistiske virkning for det tyske riges anseelse med en beliggenhed ved to hovedgader [Emdrupvej og Tuborgvej, JTL],
- 7) grunden ejes af Københavns Kommune og kan erhverves uden det store besvær.⁹

Byggesummen blev anslået i første omgang til 1,3 mio. RM og den tyske professor Werner March blev foreslået som arkitekt.

Det fremgår allerede ved forslaget til af valg af byggegrund og begrundelserne herfor, byggesummens størrelse og ved at foreslå Werner March som arkitekt, at det var et prestigeprojekt, der skulle tjene som propaganda for Det tredje Rige i Danmark. Werner March var en af Tysklands absolut førende arkitekter, verdenskendt for det olympiske stadion i Berlin 1936.

Arkitekt Werner March (1894-1976). *Wikimedia Commons.*

Endvidere understreger Landeskreisleiter Ernst Schäfers deltagelse i kommissionen den nære forbindelse mellem den tyske skole og de nazistiske rigstyskere i Danmark, som det også kom til udtryk på anden vis tilbage til senest 1935.¹⁰ Endelig er det tyske gesandts fremtrædende rolle værd at bemærke.

Kommissionens forslag fandt tilslutning såvel i det tyske udenrigsministerium som hos alle interesserede parter i København, der var enige om at skolebyggeriet på enhver måde levede op til det tyske riges værdighed.

Til købet af grundstykket blev der af det tyske udenrigsministerium 25. september 1940 bevilget en første rate på 150.000 RM. Købet af grundstykket blev stadfæstet af rigsfinansministeriet 26. ok-

tober 1940, der også bevilgede byggesummen på 2,5 mio. RM fordelt med 400.000 i 1940, 600.000 for 1941 og de resterende 1,5 mio. RM i 1942. Efterfølgende tog konsul i det tyske udenrigsministeriums kulturafdeling, Ludwig August Aeldert, i november 1940 til København for at besigtige byggegrunden, som han var særdeles tilfreds med. Han anslog også byggeomkostningerne til 2,5 mio. RM. Det var en anelig udgiftsforøgelse, hvis baggrund først rigtigt kom frem, da der senere blev problemer med finansieringen.

Byggherre var formelt det til formålet stiftede aktieselskab Der deutsche Schule AG, hvori Skt. Petri Skoles formue indgik, men reelt var det det tyske gesandtskab med Renthe-Fink og Seelos i de ledende roller. Det blev direkte skrevet til rigsbyggedirektionen fra det tyske udenrigsministerium 26. februar 1942, at Der deutsche Schule AG kun var en proforma konstruktion af hensyn til den danske regering og offentlighed.

Byggeplanerne

Da byggeriet blev besluttet, forelå der ikke detailplaner for udførelsen, men kun grovere skitser med grundplaner og bygningsplacering. Derfor var de først anslåede omkostninger meget usikre. Werner March arbejdede med de endelige byggeplaner til marts 1941. Han var forinden flere gange i København, og var bl.a. til stede sammen med de andre medlemmer af den til planlægningen nedsatte tyske bygningskommission (Aeldert, Huhnhäuser og Ministerialdirigent Dr. Usadal) på Skt. Petri Skole 22. november 1940, da skolens rektor kunne give forældrene den glædelige nyhed, at den nye tyske skole i København ville blive bygget.¹¹ Det var allerede 10. oktober 1940 beordret,

at planerne skulle visualiseres ved en model, når de forelå, og modellen blev forevist for udenrigsminister Joachim von Ribbentrop i juli 1941,¹² der, som det vil fremgå i det følgende, viste projektet sin interesse og til en vis grænse sin velvilje.

Den 6. marts 1941 afsluttede March sit "program" for den nye skole, et program opdelt i 8 punkter:

- A. Skolen. Grundskolen, mellemskolen og gymnasiet skulle i alt have 27 klasser med plads til ca. 680 elever, 40 lærere og ud over klasselokalerne var der forudset en mængde lokaler til andre formål, så som en tårnhal, lyshal tre etager høj med plads til 1500-2000 mennesker, læsesal, skolebibliotek, musiksalsal med tre øverum, en aula med plads til 600 personer, m.m.
- B. To børnehaver med plads til i alt 60 børn.
- C. Kostskole med plads til 60 elever, dertil en dagskole med plads til 100-150 elever.
- D. En svømmehal med 1, 3 og 5 meter-vipper.
- E. Sportsanlæg med en stadion med fodboldbane (90 × 60 meter), en løbebane, anlæg til højdespring, længdespring, trespring, stangspring, kuglestød og diskoskast.
- F. En skolegård på 60 × 60 meter.
- G. En skolepark med et areal på 120 × 60 meter.
- H. En børnelegeplads på 30 × 30 meter.

Dette meget ambitiøse program var ikke alene blevet til som udtryk for den tyske skoles ønsker. Skolen havde først og

fremmest behov for bedre lokaler til sine allerede 260 og tilkommende elever, men under forhandlingerne om byggeplanerne kom de to repræsentanter for det tyske undervisningsministerium, Huhnhäuser og Usadel, ind på ideen om en tysk propagandaskole, hvor der skulle lægges særlig vægt på kropskultur og sportsudøvelse.¹³ Derfor blev svømmehallen og sportsanlægget tilføjet byggeprogrammet.¹⁴

Da bygherrerne ikke fandt at kunne rejse midler til at kunne indløse hele dette program, blev det allerede i januar 1941 besluttet at gennemføre programmet i to etaper, hvor første etape alene skulle omfatte skole, aulafløj, tårnhal og børnehaverne.¹⁵ March anslog 12. august 1941 overfor det tyske udenrigsministerium og rigsbyggedirektionen i Berlin, at denne første etape alene ville komme til at koste 2.778.734 RM, foruden udgifter til arkitekter, byggeledelse og indretning, og han konkluderede, at det ville være nødvendigt at skaffe yderligere finansiering, såfremt første etape ikke skulle beskæres endnu mere, og dette ønskede bygherrerne ikke. March vurderede, at der skulle 1 mio. RM mere til, hvis ikke også børnehaven, tårnhallen og sportspladsen skulle falde bort. Prisforhøjelsen skyldtes også stærkt stigende priser på byggematerialer.

Den besked bragte Aeldert til straks 15. august at skrive til gesandtskabet i København og meddele indholdet af Marchs brev og gøre gesandtskabet opmærksom på, at rigsfinansministeriet havde besluttet, at det var et krav, at planer og omkostningsoverslag for skolebyggeri i udlandet skulle godkendes af rigsbyggedirektionen og rigsfinansministeriet, før byggeriet gik i gang. Nu var byggeriet i København gået i gang, uden at rigsbyggedirektionen og

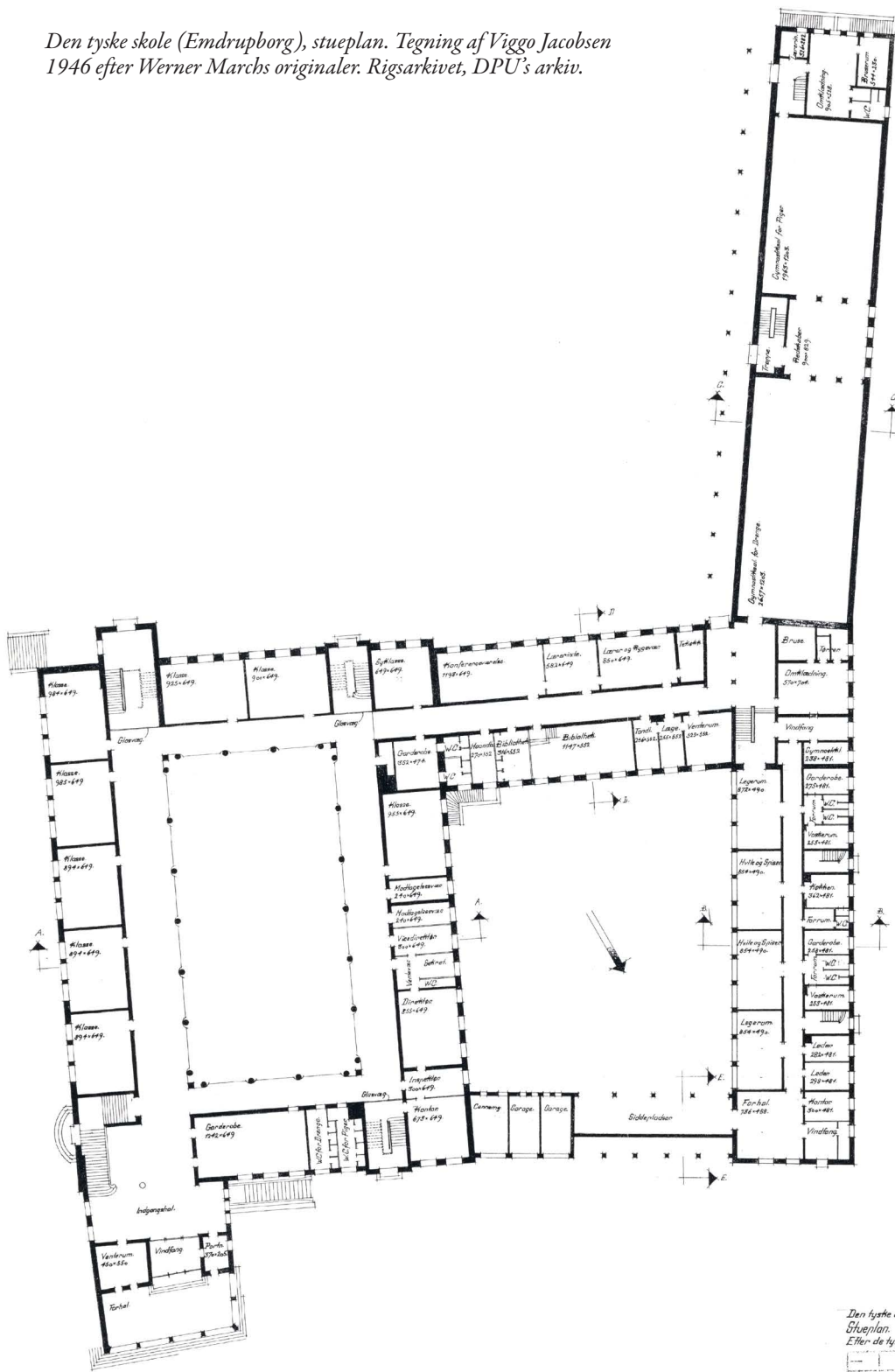
rigsfinansministeriet havde godkendt de ændrede planer. Hvis der skulle skaffes yderligere en mio. RM skulle de to myndigheder godkende de nye planer. Til det formål ønskede Aeldert omgående oplyst, om Marchs ændrede byggeprogram var opstillet med gesandtskabets og Deutschen Schule AG's billigelse. Han gjorde opmærksom på, at March havde indføjret stadionbyggeriet i første etape, selv om det var blevet indføjret i *anden* etape tidligere i planernes anden version, men kommenterede det ikke.

Det tyske gesandtskabs svar er ikke lokaliseret, men til gengæld fremsendte Werner March den 17. og 18. september 1941 til det tyske udenrigsministerium og rigsbyggedirektionen både et tilpasset byggeprogram (uden stadion) og endnu et overslag over merudgiften, der nu var sat til 1.350.000 RM, idet skolens indretning blev anslået til alene at ville koste 350.000 RM. Det tilpassede byggeprogram havde bygherrenes tilslutning. Rigsbyggedirektionen tog stilling til dette endnu den 19. september over for det tyske udenrigsministerium, som næppe blev begejstret for indholdet. Det blev vurderet, at Marchs budget fortsat var for lavt, da adskillige udgifter manglede, bl.a. udvidelse af grundarealet, og frilæggelse af området, så budgettet måtte op på 4 mio. RM. March skulle heller ikke være arkitekt på byggeriet, men kun stå for den kunstneriske del, i øvrigt skulle en anden arkitekt på stedet tage sig af arbejdet. Der blev sluttelig gjort opmærksom på, at med den hidtil givne bevilling, ville der mangle midler til byggeriet fra april 1942. Ribbentrop fik sendt en kopi af brevet.

Dette brev satte fart i udenrigsministeriet, der med Frits Twardowski som

Den tyske skole (Emdrupborg), stueplan. Tegning af Viggo Jacobsen
1946 efter Werner Marchs originaler. Rigsarkivet, DPU's arkiv.

Den tyske Skole
Stueplan.
Efter de tyske Originaler
1:200.
ARKITEKT VIGGO JACOBSEN
NYBØRGALEEN 2. 115. PALM HAVN

pennefører 26. september sendte rigsfinansministeriet et brev med ønske om en bevilling af merudgiften, der blev begrundet med forøgede byggeomkostninger og undervisningsministeriets ønske om udvidelser og flere klasser for at få en moderne tysk skole. Det blev oplyst, at March ikke skulle lede byggeriet, og at ministeriet gerne ville have en hurtig beslutning, så byggeriet kunne komme i gang.

Twardowski var en smule lemfældig i sin omgang med sandheden, byggeriet var allerede i gang, og March havde indgået kontrakter med flere byggefirmaer, ligesom skylden for de forøgede byggeomkostninger ikke kunne lægges alene på undervisningsministeriets skuldre.

I og med at situationen for byggeriet finansielt var tilspidset, og at rigsbyggedirektionen havde inddraget Ribbentrop, måtte Aelbert 17. oktober 1941 redegøre nærmere for hele sagsforløbet for understatssekretær Martin Luther. Her blev det ovenfor skitserede forløb gengivet, stadig med hovedvægten på, at byggeriets fordyrelse skyldtes undervisningsministeriets ønsker og stigende byggeomkostninger. Det fremgår imidlertid også indirekte, at March med korte intervaller havde vurderet byggeriets pris meget forskelligt, kort sagt at det ikke kun skyldtes ændrede byggeforudsætninger, men også en meget usikker eller vilkårlig vurdering af omkostningerne. Aelbert konkluderede, at der var sket besparelser på byggeriet, men at der alligevel ikke var andet at gøre end at søge rigsfinansministeriet om de resterende 1,5 mio. RM. Den bevilling kunne ikke gives for øjeblikket, men skolereferatet i undervisningsministeriet kunne stille pengene midlertidigt til rådighed, da der var sparet andre steder, så byggeriet kunne føres videre. Der var allerede gravet ud og

begyndt på byggeriet. Hovedparten af de hidtil oversendte penge var anvendt til materialeindkøb.

Aelberts indstilling om videreførelse af projektet blev fulgt af udenrigsministeriet. Det vil sige, at rigsfinansministeriets løfte om yderligere bevilling ikke forelå.

Byggeriets realisering

Byggeriet blev påbegyndt i sommeren 1941, og som det fremgår, *før* finansieringen var endeligt på plads, og grundstensnedlæggelsen blev med stor forsinkelse foretaget 24. januar 1942 med deltagelse af Renthe-Fink, Landesgruppe der AO der NSDAP Ernst Schäfer, arkitekt Werner March, undervisningsinspektør A.C. Højberg-Christensen og rektor Maywald. På det tidspunkt var kældrene bygget færdige, og den hårde vinter medførte, at byggeriet først med forsinkelse blev genoptaget foråret 1942.¹⁶ Den tyske skole havde i december 1941 lavet aftale med den danske arkitekt Axel Wanscher om at forestå det videre byggeri på stedet, en besked det tyske udenrigsministerium lod gå videre til rigsbyggedirektoratet februar 1942. Axel Wanscher var ikke noget tilfældigt valg. Han var som sin far Vilhelm Wanscher tilhænger af DNSAP.¹⁷ Det var dog på ingen måde ensbetydende med, at arkitekt Marchs rolle samtidig var udspillet. Han var stadig med i byggeledelsen, mens Oberbaurat Schäfer fra Berlin førte tilsyn med byggeriet på vegne af rigsbyggedirektionen. Tilsynet førte jævnlige Schäfer til København, og hver gang udarbejdede han en udførlig rejseberetning.

March forsøgte endnu 26. februar 1942 i et brev stilet til Renthe-Fink med kopi til de øvrige relevante parter at overbevise disse om, at kostskolen også skulle

Entreprenørens reklameskilt på hjørnet af Tuborgvej og Emdrupvej; foto fra 1941. Det Kgl. Bibliotek, Billedsamlingen.

opføres. March havde støtte fra flere sider, bl.a. Huhnhäuser; March havde undersøgt merprisen, der var 850.000 RM og de nødvendige 15 tons jern mente Wanscher nok at kunne skaffe. Afgørelsen lå i sidste ende hos gesandtskabet, men Twardowski fra det tyske udenrigsministerium sagde, at der ikke endnu ikke forelå en ansøgning fra gesandtskabet derom. Kostskolen blev såvel af Huhnhäuser som af direktør Drinkut betegnet som uundværlig for at tiltrække danske elever. Det var endvidere en enestående mulighed for at skaffe en forbilledlig tysk-dansk fællesskabsundervisning (Gemeinschaftserziehung). Bygningen af kostskolen vil være særlig betydningsfuld for København, da det vil blive den første kostskole i byen og opfylde en gennem længere tid udtrykt dansk ønske om en sådan skole. Det var ved at være sidste mulighed, hvis kostskolen skulle bygges, da en ny dansk rigsdag forventelig vil gå i gang med udvidet boligbyggeri, hvorved de sidste til rådighed

værende byggemateriale ville forsvinde. Byggeledelsen bad derfor endnu engang om lov til at gribe den sidste mulighed for at skaffe sig materialerne til dette byggeri.

Det fremgår, at March måtte søge sine argumenter i vidt forskellige retninger, mens han nu som tidligere ikke kerede sig om, hvor finansieringen skulle komme fra. Det fremgår endvidere, at henvendelsen ikke var sket på gesandtskabets vegne, der sad ingen repræsentanter for gesandtskabet i byggeledelsen, som alene skulle forholde sig til byggeriets udførelse. Svaret til March er ikke kendt, om Renthe-Fink lod sig presse til at ansøge om tilføjelse af kostskolen er uvist, gesandten arbejdede med andre spørgsmål vedrørende den kommende skole, der nok kunne optage ham, og kostskolebyggeriet blev ikke iværksat.

En repræsentant for det tyske udenrigsministeriums kulturafdeling aflagde 5. januar 1942 rejseberetning om et besøg i Danmark lige forud. Blandt emnerne

var den tyske skole og nybyggeriet. Den rejsende fandt, at byggeriet foregik overraskende planmæssigt, trods materialeknapheden. Han fandt det nødvendigt med en hurtig fuldendelse af byggeriet. De tyske skoler skulle gøres til konkurrenter med de danske skoler, der på mange måder var mere udviklede end de tyske. Så gav han et eksempel på, hvorfor. En rigstysk elev i den tyske skole, der også var aktiv i Hitlerjugend, ville efter eksamen være dansk og studere i Danmark. Det var et tydeligt eksempel på, at der måtte gøres noget særligt for de rigstyske elever i den særligt påvirkelige alder, hvis de skulle fastholdes ved tyskheden, og det kunne gøres ved at sende dem på særlige indrettede skoler.¹⁸

Indberetningen fortæller noget om, hvilke problemer man tumlede med i både det tyske udenrigsministeriums kulturafdeling, i det tyske undervisningsministerium, på gesandtskabet og i den tyske skoleledelse i København. Det fremgår tydeligt af et møde afholdt i København et par måneder senere. Tyskheden skulle styrkes.

Med den nye skoles opførelse i fuld gang og stillet i udsigt at den kunne tage i brug i august 1943,¹⁹ var det tid at gøre forberedelse til forhandling med den danske regering om den nye skoles læseplan. Dertil blev holdt et todages møde 26.-27. februar 1942 med deltagere fra gesandtskabet (bl.a. Renthe-Fink og Seelos), det tyske udenrigsministerium (dr. Quandt) og det tyske undervisningsministerium (Huhnhäuser), den tyske skole (Maywald) og professor March. Der blev sendt et referat af mødet til det tyske udenrigsministerium den 3. marts: Det var tale om en såkaldt propagandaskole, som skulle være et vigtigt bindeled mellem tysk og dansk, danske skolebørn skulle fra første

skoleår gøres bekendt med tysk viden og væsen, men i øvrigt skulle danske fordringer i vidt omfang følges for at tiltrække de unge danskere. Af den grund skulle i den ydre form den danske skole overtages, den indre opbygning derimod følge tyske grundsætninger. Skolen skulle altså ikke mere som hidtil være en dansk skole, men en tysk skole, der af danskerne bliver anerkendt som ligeberettiget. Forhandlingerne vil lettes, hvis de danske myndigheder overbevistes om, at de danske elever ved den tyske skole ganske vist skulle gøres bekendt med den tyske verdensanskuelse, men at der ikke bliver krævet en nationalsocialistisk overbevisning af dem. Fra alle lærere ville det blive krævet, at de behandlede verdensanskuelsesspørgsmål med en sådan takt, at begge folks nationale følelser ikke bliver såret.

Især kunne danskerne indrømmes indflydelsesmuligheder på den tyske skole på følgende områder:

- a) ved ansættelser af danske lærere blev der givet danskernes indsættelsesret, men ikke bestemmelsesret
- b) dansk skoleforvaltning havde ret til at besøge alle fag ved sine repræsentanter. Havde de indvendinger af personlig eller faglig art, kunne de opstille veje til at opnå enighed
- c) dansk forvaltning havde ret til at ønske ændringer på enkelte steder i tyske lærebøger, omvendt havde tysk myndigheder samme ret i forhold til de danske lærebøger

Undervisningssproget skulle være mere tysk end hidtil. Børnehaven skulle opbygges efter det tyske system for at lette de danske børns indgang i den tyske

grundskole, lærerinden skulle være tysk uddannet.

De øvrige detaljer i planen for skolens tyske opbygning skal ikke gengives her. De omfatter over flere sider alle fag. Det er dog klart, at den påtænkte læseplan ville være et brud med det, der hidtil havde kunnet karakteriseres som en dansk skole. Fra dansk side skulle man i givet fald strække sig meget langt, hvis man ville til-lade, at propagandaskolen kun skulle være dansk i den ydre form. Læseplanen blev som Auslandsschule forelagt det danske undervisningsministerium, men forhand-lingerne derom blev forhalet fra dansk side og ikke afsluttet,²⁰ og man fik fra tysk side andet end læseplanen at tage stilling til i forbindelse med byggeriet.

April måned 1942 blev nemlig pas-seret uden at den endelige finansiering af byggeriet var på plads. Den hidtil af rigsfi-nansministeriet givne bevilling var brugt. Dermed kom skolebyggeriets fremtid akut på dagsordenen. Hvad skulle der ske? Gesandtskabet og det tyske udenrigsmini-sterium stod med problemet. I sidste ende måtte Ribbentrop tage beslutningen om, hvad der skulle ske. Ud over det rent øko-nomiske drejede det sig om Det Tredje Riges prestige. Skulle der stå en halvfærdig skolebygning i København og vidne om den manglende tysk formåen?

Oberbaurat Schäfer skrev 8. maj til Renthe-Fink om de forskellige mulighe-der for fortsat finansieringsbehov, som han stort set gentog efter en besigtigelse af byggeriet 12. juli 1942 (se nedenfor). I perioden mellem disse to skrivelser havde arkitekt March meldt sig på banen igen. Da han på ny skrev til Renthe-Fink den 20. juni blev kostskolen ikke nævnt med et ord, nu drejede det sig i stedet for ham om at hindre, at byggeriet helt blev stop-

pet. I brevets første linje gjorde han uden videre klart, at det forekom ham umu-ligt, at indstille byggeriet. Derpå fulgte grundene: byggeriet var opført til taget i rå mur, 80 % af alle arbejder var i gang og næsten fuldført. Ved ophævelse af kon-trakterne blev besparelsen ved indstillin-gen af arbejdet ophævet af nye valutaud-gifter. Forsinkelse af arbejdet ville forøge omkostningerne. Der var mulighed for, at der af den danske regering ville blive ind-ført et generelt dansk byggestop, hvad der gjorde det så meget mere nødvendigt, at gøre byggeriet færdigt. De for Ribbentrop forelagte alternativmuligheder var March ikke enig i, der var kun valget mellem hurtigst muligt at afslutte byggeriet eller med alle de negative følger at stoppe det, så det i årevis kom til ligge som en torso. De danske myndigheder ville også forstå, at valutaspørgsmålet måtte behandles specielt. Der manglede nu 1 mio. RM til byggeriet, det svarede næsten til, hvad Schäfer 8. maj skrev til Renthe-Fink, at det ville koste at lægge byggeriet stille, der var altså ingen besparelse.

Mens Ribbentrops beslutning i sagen afventedes, anmodede March på bygge-lidens vegne om videreførelse af byg-geriet uændret med de hidtil accepterede udgifter. Afsluttende udtrykt March sin sorg over den truende fare og den skæbne enhver forsinkelse udsatte byggeriet for. Selv efter en lykkelig krigsafslutning kunne det ikke forventes, at der ville være så gunstige forudsætninger for at afslutte byggeriet som nu. Et godt færdigt byggeri ville altid vække agtelse, mens et ufærdigt byggeri ville fremkalde kritik fra både tysk og dansk side.

I hvilket omfang, Marchs brev gjorde indtryk i København og Berlin, er svært at bedømme. Et argument herfra genfindes

dog i de senere akter, nemlig at byggeriet var så langt fremme, at der er nået til taget, dvs. at spildet ville være stort ved helt at opgive det.

Ribbentrop havde 12. juni 1942 truffet den beslutning i denne sag, at der ikke under nogen omstændigheder måtte ske en formindskelse af de *politiske* midler til Danmark, altså måtte midler derfra ikke benyttes til skolebyggeriet i København. Formuleret på en anden måde, det politiske arbejde i Danmark skulle ikke miste økonomisk støtte for skolebyggeriet skyld. Altså måtte pengene findes et andet sted, da byggeriet nu var nået til 3. etage, men det skulle kun på den mest sparsommelige måde bringes under tag. Forhandlinger om en forfinansiering af dette arbejde var i gang, og Renthe-Fink var overbevist om, at danskerne til efteråret ville tillade, at et supplerende valutabidrag ville dække valutakreditten hos Vereinte Finanskontor. I nødstilfælde skulle der skaffes valuta fra andre lande. Konklusionen i personaleafdelingen i det tyske udenrigsministerium var den 26. juni på den baggrund, at spørgsmålet om den langsomme videreførelse af byggeriet stod åben. Heri var kulturafdelingen i et notat 29. juni ikke enig. Da Ribbentrop personligt til stadighed havde vist skolebyggeriet sin interesse kunne det ikke forhales, så meget mere som det var nået til 3. etage. Valutaen til byggeriets langsomme videreførelse måtte findes på den ene eller den anden måde.

Den akutte finansieringskrise påvirkede ikke kun det tyske gesandtskab og ministerierne i Berlin. Den tilsynsførende ved byggepladsen Oberbaurat Schäfer udviste rettidig omhu ved straks at henvende sig til Renthe-Fink 8. maj 1942, da den givne bevilling var udløbet

og forelagde situationen, som den tog sig ud på byggepladsen i København. Da der ikke kom en beslutning om byggeriets skæbne, sendte han nye rejseberetninger til gesandten den 12. og 27. juli, hvor han dels redegjorde for, hvor langt byggeriet var nået, dels gjorde opmærksom på, hvor mange penge, der under alle omstændigheder yderligere skulle bruges, uanset hvilken beslutning, der blev truffet. Der var indgået forpligtelser i millionklassen, som der skulle findes finansiering til uanset hvad.

Ydermere var ført til taghøjde undtagen i aulafløjen, det øverste dæk var færdigt, dog arbejdedes der endnu på børnehavefløjen, tagdækket over tårnhalfløjen og indgangen var rejst, rørledningsarbejdet m.m. var i arbejde.

Under besøget 12. juli beordrede Schäfer, at arbejdet skulle videreføres i nedsat tempo, og at ingen nye arbejder måtte sættes i gang. Den ordre skulle gælde til det tyske udenrigsministerium besluttede, om der var mulighed for at skaffe den nødvendige valuta.

Schäfer vurderede de pengebeløb, der skulle tilføres byggeriet under tre forskellige forudsætninger (i kroner):

- a) ved fuldstændig færdiggørelse:
3.500.000 plus 2.300.000 for årene 1942-43
- b) færdiggørelse, så det ydre var færdigt:
3.500.000 plus 1.200.000 for årene 1942-43
- c) stop for arbejde efter taget var færdigt:
2.900.000 for året 1942

Dermed skulle der som minimum skaffes 1.450.000 RM for at indstille byggeriet på et stade, hvor det ikke ville gå til.

Schäfer tillod sig den overvejelse, at det ville være gunstigt om den danske regering indførte almindeligt byggestop, fremfor at bygherrerne stoppede byggeriet efter egen vilje. Det kunne tværtimod være positivt, at man fra tysk side frivilligt stoppede et byggeri efter den danske regerings ønske. Han ønskede under alle omstændigheder at få en klaring af situationen, og gjorde opmærksom på, at gesandtskabet 8. juli havde fremsendt et lignende ønske.

Den afklaring søgte Twardowski at opnå ved 14. juni at forelægge hele sagen for Ribbentrop i et tre siders notat. Der blev ikke i notatet placeret nogen skyld for den opståede misere. Ribbentrop besluttede herefter, at byggeriet skulle bringes under tag, alle yderligere udgifter skulle undlades. Den besked fik rigsbyggedirektionen 22. juli.

Oberbaurat Schäfer modtog også besked om beslutningen, men det løste for ham at se ikke problemet. Han skrev til Renthe-Fink 27. juli, at der alligevel skulle skaffes meget betydelige midler efter den beslutning. Han vurderede nu efter en mere indgående undersøgelse, at de forskellige ekstraudgifter ville bringe det samlede behov for 1942 op på 2.603.000 kr. Der vil komme mindre udgifter til i 1943. Der sparede ved igen at sælge indkøbte materialer for 196.000 kr., så beløbet for 1942 blev 2.432.000 kr.

Da der ikke blev tilført de nævnte midler, gik arbejdet på byggeriet med nedsat kraft, bygningen stod som en tom skal, men en del af taget blev dog lagt.²¹ Der måtte sættes vagt ved bygningen for at forebygge sabotage. Trods det forsøgte den kommunistiske sabotageorganisation BOPA den 11. september 1942 brandstiftelse på skolen.²²

For det meste af efteråret 1942 savnes aktmateriale i sagen, men det er ikke det samme, som at den dermed var helt død. Statssekretær i det tyske indenrigsministerium Wilhelm Stuckart skrev til sin kollega statssekretær Ernst von Weizsäcker i udenrigsministeriet den 16. september, at han fra Werner March havde hørt, at skolebyggeriet i København var indstillet til krigens slutning på grund af valutamangel. Den beslutning beklagede han på grund af det politiske indtryk, det ville gøre i Danmark og på grund af virkningen på det tyske skoleliv i København. Han håbede at valutaproblemerne lod sig løse, så byggeriet kunne blive færdigt under krigen.²³

Forhåbninger gjorde det ikke, men ville en indsættelse af ny tysk rigsbefuldmægtiget i Danmark kunne gøre det? Den 5. november 1942 ankom Werner Best til København i den egenskab. Best besøgte skolebyggeriet endnu samme måned. Den 17. november viste Seelos ham rundt,²⁴ og måneden efter blev han af det tyske udenrigsministeriums kulturafdeling inddraget i skolesagen. Den 22. december blev han fra Berlin spurgt om sin grundlæggelse indstilling. Best svarede 29. december, at der pågik forhandlinger mellem Huhnhäuser og undervisningsminister Højberg-Christensen, og Huhnhäuser var optimistisk med hensyn til en større dansk imødekommenhed end tidligere med at støtte skolebyggeriet, og at Best derfor ville afvente resultatet heraf, før han selv officielt indledte forhandlinger. Best havde ikke selv midler i det kommende halvår at stille til rådighed for skolebyggeriet,²⁵ men da en langsom videreførelse af byggeriet var berettiget både af saglige grunde og af hensyn til den tyske anseelse ville det være ønskværdigt med

en særbevilling af valuta på 3-500.000 kr. Best ville gerne have hurtigt besked angående dette.²⁶

Det svar Best fik fra Twardowski 6. januar 1943 var alt andet end opløftende. Indledningsvis blev det tyske udenrigsministeriums stilling i sagen gjort klar for den nye rigsbefuldmægtigede. En fuldstændig indstilling af skolebyggeriet på det nuværende tidspunkt ville være både propagandistisk og politisk ugunstigt ikke kun i Danmark, men i hele Norden, og at det først skulle indstilles, når alle muligheder for at skaffe det beskedne kronebidrag var udtømt. Dernæst blev Best foreslået fire metoder til at skaffe 500.000 kr. hos det rigstyske samfund, optagelse af et hypoteklån via den tyske skole som dansk selskab, forhandlinger med den danske regering om at stille valuta til rådighed eller optagelse af et lån hos danske byggevirksomheder. Twardowski ønskede en hurtigt svar, dette kendes ikke.²⁷

Twardowskis vurdering, at det var et både propagandistisk og politisk ugunstigt tidspunkt at stoppe skolebyggeriet på, skal ses i sammenhæng med, at det tyske nederlag i slaget om Stalingrad var forudsigeligt, og et stop for skolebyggeriet kunne udlægges som endnu et tysk nederlag.

På et møde i det tyske udenrigsministerium den 17. februar 1942 med deltagelse af konsul Ernst Krüger fra gesandtskabet i København blev lånemulighederne på ny drøftet, på bordet var bl.a. både banklån og hypoteklån. Krüger blev bemyndiget til at søge sådanne optaget i København. Lånebehovet blev ansat til 650.000 kr., et beløb der ikke også dækkede indretningen af skolebygningen. Der var i øvrigt ved mødet enighed om byggeriet skulle fortsætte i langsomt tempo af

prestigehensyn. På mødet blev sløret også løftet for, hvordan byggeriet overhovedet var videreført i andet halvår 1942. Krüger redegjorde for, hvordan gesandtskabet havde stille betydelige bidrag til rådighed, der havde muliggjort næsten at gøre byggeriet færdigt. Næsten hele bygningen var bragt under tag, og der måtte endnu udføres småarbejder. Byggeriet gjorde nu udvendigt et færdigt og helt igennem gunstigt indtryk. Alle forholdsregler var gjort for, at klimaet ikke skulle skade bygningerne. Gesandtskabet havde ikke mulighed for at videreføre denne støtte i 1943.²⁸

Konsul Krüger tog munden for fuld, når han erklærede byggeriet for næsten færdigt. Der var fortsat tale om en tom skal *uden* indretning, taget var ikke færdigt, og heller ikke grundens anlæggelse og de udendørs faciliteter var færdige. Desværre fortæller Krüger ikke, hvor store midler gesandtskabet alligevel på en eller anden måde havde kunnet mobilisere efteråret 1942. Dog kan man gå ud fra, at de ikke tilnærmelsesvis har været i en målestok, som Oberbaurat Schäfer i juli 1942 vurderede var helt nødvendige.

Werner Best gav 10. marts 1943 på opfordring af det tyske udenrigsministerium en status over skolebyggeriet. Der var 175.000 kr. til rådighed, men for at bringe byggeriet helt under tag skulle der yderligere skaffes 205.000 kr. Ved en øjeblikkelig indstilling af byggeriet skulle der bruges 75.000 kr. til oprydning m.v., til løbende udgifter ca. 85.000 kr. Endvidere skulle der anvendes ca. 135.000 til affindelsessummer til byggevirksomhederne. For at finansiere den med Oberbaurat Schäfer aftalte indskrænkede færdiggørelse af byggeriet skulle der inklusive de ovennævnte beløb skaffes 1,5 mio. kr.

Dette beløb var stillet i udsigt af en privat kreditgivningsinstitution, og Best bad om tilladelse til at optage forhandlinger med denne, idet det ville lette forhandlingerne, hvis det tyske rige ville tilbyde at stille garanti. Skulle forhandlingerne mislykkes, bad Best i stedet om tilladelse til at forhandle med en hypotekbank.²⁹

Ministeriets svar er ikke lokaliseret, men af Oberbaurat Schäfer rejseberetning fra byggeriet 26. marts 1943 fremgår det, at Best havde fået tilladelse til at indlede forhandlinger om at rejse lån, bl.a. ved at give sikkerhed i byggegrunden, men at gesandtskabet endnu ikke havde indledt dem.

I Schäfers martsberetning gjorde han en bemærkning om de talrige byggeomkostningsoverslag for det tyske skolebyggeri, der var fremkommet de seneste ni måneder. Disse nødvendige overslag blev til under vekslende forudsætninger og med meget forskellige beløb. Anvendelsen af disse forskellige talstørrelser ved forhandlingerne havde ført til fejltagelser og misforståelser. Han anbefalede derfor i fremtiden alene at benytte de beregninger, som han efterfølgende ville fremlægge.

Bemærkningen kan opfattes på den måde, at Schäfers skyhøje omkostningsoverslag havde haft den virkning, at de var med til at forhale den endelige finansiering af byggeriet, men at han hermed ville forsvare sig mod den opfattelse. Hvordan det end forholder sig, så var hans overslag fra sommeren 1942 stærkt opskruede, også i forhold til de beregninger, han nu fremlagde.

Såfremt byggeriet helt skulle indstilles anslog han de samlede omkostninger til 500.000 kr. Heri var bl.a. indregnet affindelsessummer til virksomheder, grundregulering, skatter og bevogtnings-

udgifter. Der var den anden mulighed at videreføre byggeriet med den hensigt bl.a. at færdiggøre visse tekniske installationer, hvortil han angav udgifterne til 1,5 mio. kr. Sluttelig lavede han et overslag over, hvad det samlede byggeri ville have kostet, når det var færdigt (alle beløb i dkr.):

Samlede byggeomkostninger til udgangen af 1942	4.000.000
Udgifter for 1943 ved en begrænset videreførelse af byggeriet ³⁰	1.500.000
Fremtidige udgifter til den endelige færdiggørelse	2.000.000
Betalinger i Tyskland, arkitekthonorarer ³¹ m.v.	500.000
I alt	8.000.000

Med dette regnestykke ville Schäfer påvise, at der trods forhøjede løn- og materialeomkostninger, trods den forlængede byggeperiode og trods visse tab ikke var tale om en overskridelse af det af ham i juli 1942 afgivne byggeoverslag på 8.000.000 kr., svarende til 4 mio. RM.

Det er en noget frejdig konklusion i betragtning, at byggeriet langt fra var færdigt, og at de resterende udgifter udgjorde halvdelen af det samlede overslag. Med de hidtidige erfaringer med både byggeriet og overslagene kunne dette bud på et samlet budget fortsat kun tages som et rent papirarbejde med store indbyggede usikkerheder. I betragtning af, at det oprindelige budget for skolen inkluderede svømmehal og kostskole til en samlet pris på 2,5 mio. RM og det reducerede byggeri alligevel fik et anslået budget på 4 mio. RM så sent som juli 1942, kan man roligt konkludere, at byggeudgifterne fra et

tidligt tidspunkt blev groft fejkalkuleret, først af Werner March og siden af Schäfer.

Det er den sidst kendte rejseberetning fra byggeriet skrevet af Schäfer, men han skrev endnu to, henholdsvis 24. april og 16. juni, før han i august blev både utålmodig og nervøs over, at finansieringen af den aftalte del af byggeriet trak i langdrag. Derfor henvendte han sig til rigsbyggedirektionens direktør, der 20. august skrev til det tyske udenrigsministerium og brugte store ord. Det fremgår heraf, at Best i juni under Schäfers besøg i København havde lovet personligt at tage sig af finansieringen. Byggegrunden og bygningen var også blevet vurderet af et kreditinstitut med gunstigt resultat, så der skulle være mulighed for at optage et lån, men endnu var intet sket. Det var ikke kun den tyske skoles anseelse ved forsinkelsen, der led skade, men det gik også ud over det tyske riges anseelse på ubærlig vis. I de danske virksomheders øjne betragtedes tyskerne som usikre, hvis ikke ondsindede skyldnere. De rådende forhold gik også ud over både Schäfers og Axel Wanschers anseelse. Der var regninger til betaling, og Wanscher havde måttet forhale betalingerne. Der var et øjeblikkeligt behov for 100.000 kr. Kunne de nødvendige 1,5 mio. kr. ikke skaffes, skulle alle arbejder straks indstilles.

I det tyske udenrigsministeriums kulturafdeling udløste brevet et beroligende notat af 31. august, hvoraf det fremgår, at man havde modtaget et telegram fra Best 24. august med meddelelse om, at lånet og kreditten var sikret, og at formaliteterne ville være ordnet i løbet af 2-3 uger.³² I mellemtiden havde Best lagt 50.000 kr. ud til betaling af de mest påtrængende regninger. Altså betragtede man i ministeriet rigsbyggedirektørens skrivelse som

“überholt.” I øvrigt oplystes det, at Schäfer ville komme til København den følgende uge.

Der blev virkelig skaffet midler til byggeriets videreførelse i en størrelsesorden på mindst 1 mil. kroner frem til 30. juni 1944, men altså ikke til hele færdiggørelsen. Dette sidste gjorde Werner Best noget afgørende for i et telegram til det tyske udenrigsministerium 8. marts 1944. Først gjorde han rede for Skt. Petri Skoles voksende elevtal, der var vokset med 20 % i det forløbne skoleår, og nu var der en sådan pladsmangel, at en planlagt aktion for at omskole næsten 100 elever, der nu gik i danske skoler, måtte stoppes. Det var så meget mere trist, som flertallet af børnene kom fra hjem uden nationstilknytning, og forblev de i en dansk skole, ville de med sikkerhed gå tabt for tyskheden. Derfor foreslog han, at bygningen af den nye tyske skole blev afsluttet, og meddelte, at han kunne indskyde de nødvendige 2 mio. kroner af sikringsmidler, mod at få beløbet påført budgetplanen for 1944/45.³³ Ministeriets svar er ikke kendt, men det må have været positivt, for på Skt. Petri Skole forventede man nu at kunne flytte i sommeren 1945.³⁴

En ægte propagandaskole

Werner Best tog initiativet til den nye tyske skoles endelige færdiggørelse på et tidspunkt i foråret 1944, hvor sabotagen midlertidigt var stilnet af, og han formodede at det skyldtes forskellige tiltag fra tysk side, herunder politimæssige. Han overbeviste også sig selv om, at de fredelige forhold ville vare, og mente også, at det tjente danskerne bedst, hvilket han anonymt lod komme frem i dansk presse i april.³⁵ Det kan have været en del af forklaringen på hans skoleinitiativ på

Maj 1945: Modstandsbevægelsen indtager straks efter befrielsen den tyske skole og markerer skiftedagen med Dannebrog i vinduerne over hovedindgangen på Emdrupvej. Foto: C.A. Pedersen, Frihedsmuseet.

netop dette tidspunkt. En anden kunne være en forbedret økonomisk situation. Dertil kommer, at han tillige med en hel del andre repræsentanter for besættelsesmagten havde en personlig interesse i den tyske skoles forhold i kraft af, at han havde børn i skolen. Det samme gjaldt bl.a. Friedrich Stalman, Julius Dalldorf, Erich Bunke, Paul Meulemann, Emil Hemmersam og Hermann Wiedemann. Det havde tidligere også bl.a. Cecil von Renthe-Fink, Ludvig Chantre, Karl Frielitz og Paul Kanstein haft. Det var nogle af spidserne i det tyske magtapparat. I skoleåret 1943/44 var 19 % af eleverne børn af forældre, der var medlemmer af NSDAP. Skolen var for længst nazificeret, dvs. lærerstaben var for flertallets vedkommende medlemmer af NSDAP, det gjaldt også rektor Maywald,

og skolens virksomhed var tæt forbundet med Auslandsorganisation der NSDAP's og Hitlerjugends.³⁶

I *Politische Informationen* 1. december 1944 blev Skt. Petri Skole for første gang omtalt i forbindelse med det tyske kulturpolitiske arbejde i Danmark. Skolen havde forøget sit elevtal til 390, mens gennemsnittet siden 1939 havde andraget ca. 280 elever. Der var lige mange børn af tyske og dansk herkomst, så skolen var en ægte "Propaganda-Skole," oplyses det.³⁷ Heraf fremgår det, ligesom af Bests telegram 8. marts 1944, at et af skolens hovedmål var at vinde de danske elever for den tyske sag, hvis ikke også den nazistiske verdensanskuelse, og det var samme mål, der var nedlagt i den ovenfor citerede læseplan for den nye tyske skole, der skulle tages i brug i Emdrup.

Skolen i Emdrup kom ikke til at tjene nazismens sag, Det Tredje Riges undergang kom imellem; skolen blev dog "færdigbygget" ved danske arkitekter, men med afvigelser fra Werner Marchs oprindelige tegninger såvel ude som inde, og har siden rummet Danmarks Lærerhøjskole (med senere navneforandring til Danmarks Pædagogiske Universitet; sidenhen en del af Aarhus Universitet). Skolens arkitektur er ikke et godt vidnesbyrd om tysk-dansk samarbejde 1940-45.³⁸ Det var intentionerne med skolen heller ikke set fra et dansk synspunkt. Skt. Petri Skole har heller ikke siden i sin selvforståelse villet vedkende sig hverken nazificeringen af skolen eller, hvad der

var hensigten med den nye skole.³⁹ Det her benyttede materiale peger i retning af, at skolens nybyggeri blev trukket ind i en overordnet tysk kulturpolitik dikteret fra Berlin på et tidspunkt, hvor optimismen var stor på tysk side og pengene sad mere løst, end de gjorde blot et år senere. Et påbegyndt stort anlagt skolebyggeri lod sig ikke lige sådan fjerne igen, og den nye tyske skole blev til det sidste et problematisk ufærdigt projekt for besættelsesmagten.

Werner Marchs planer for skolen blev i det mindste realiseret som model, som det var tilfældet for de fleste af Det tredje Riges prestigebyggerier. Målt i nytteværdi, blev det en dyr model.

Noter

- 1 Werner Bests betegnelse for Skt. Petri Skole i *Politische Information* 1. december 1944 (WBK, 8, s. 323). Anvendte forkortelser: AA=Auswärtiges Amt, PKB=*Den parlamentariske Kommissions Betænkning*, RA=Rigsarkivet, RM=Reichsmark, WBK=*Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende den tyske besættelse af Danmark 1942-1945*, 2012, udg. af John T. Lauridsen.
- 2 Johannes Brøndsted/Knud Gedde (red.): *Danmark under den Anden Verdenskrig*, 3, 1947, s. 1159, Hans Novrup: Skolekampen i Grønland, Inger Merete Nordentoft og Aage Svendstorp (red.): *Og Hverdagen skiftede – Skolen i de onde Aar*, 1946, s. 80f., Johan Hvidtfeldt: Det

- tyske mindretal under besættelsen, 1953, s. 86ff. (PKB 15, Beretning). Det tyske gesandtskab var naturligvis involveret i og aktiv i forbindelse med det tyske skolebyggeri, se Cecil von Renthe-Fink til det tyske udenrigsministerium 23. april 1941 angående ikke mindre end 900.000 RM dertil (PKB, 14, nr. 195).
- 3 Niels-Henrik Nordlien: *Trek af den tyske propaganda- og Kulturpolitik i Danmark 1940-1943. En analyse af besættelsesmagtens forsøg på at fremme en tyskvenlig opinion i Danmark*, utrykt speciale, Københavns Universitet 1998.
- 4 Kirsten Reisby: *Emdrupborg. Historier om en pædagogisk kamplads*, 2012, s. 28f.
- 5 Alle tyske dokumenter, der i det følgende refereres uden kildeangivelse er i Rigs-

- arkivet, Affotograferinger fra Auswärtiges Amt m.m., pk. 290.
- 6 Om besøget fandt sted før eller efter 9. april 1940, lader sig ikke afgøre.
  - 7 Reisby 2012, s. 29.
  - 8 Seelos blev ansat i det tyske gesandtskab efter 9. april 1940 i den nyoprettede Kulturabteilung (A.C. Højberg- Christensen: Skolen, Aage Friis (red.): *Danmark under Verdenskrig og Besættelse*, 4, 1946, s. 16f.).
  - 9 Ved udvælgelsen og købet af grunden var det især Seelos, der indlagde sig fortjeneste ifølge *St. Petri Skoles i Skoleaaret 1940/41*, 1941, s. 6.
  - 10 *St. Petri Skole i Skoleaaret 1940/41*, 1941, s. 6, Ole Brandenborg Jensen: *Landesgruppe Dänemark. NSDAP's udlandsorganisation i Danmark ca. 1932-1945*, 2017.
  - 11 *St. Petri Skole i Skoleaaret 1940/41*, 1941, s. 6.
  - 12 Et foto af modellen er forgæves eftersøgt. Den kunne i princippet have været med på den tyske arkitekturudstilling på Charlottenborg i november 1941, hvor der blev udstillet talrige modeller og tegninger af tyske byggeprojekter. Der var imidlertid tale om en for længst færdig vandrestilling, der blev vist i en halv snes europæiske hovedstæder (Magnus Bretchen: *Albert Speer*, München 2017, s. 118-121).
  - 13 I litteraturen kaldes den nye skole også en Auslandsschule (Højberg-Christensen 1946, s. 19) og en tysk rigsskole (Reisby 2012, s. 30), mens den i de samtidige tyske dokumenter mest kaldes en propaganda-skole. Højberg-Christensen fastholder 1946, at det ikke var Skt. Petri skolekommissions ønske, at skolen skulle ændre status, men at gesandtskabet pressede på derfor (sst.).
  - 14 Der er ikke referater af de samtidige forhandlinger, alene to senere notater derom udfærdiget i det tyske udenrigsministerium (Aelbert til Martin Luther 17. oktober 1941 og Quandt til Twardowski 7. januar 1943), hvor initiativet til propagandaskolen entydigt lægges i det tyske undervisningsministerium.
  - 15 Denne beslutning blev taget i samråd med Oberbaurat Schäfer, der var repræsentant for rigsbyggedirektionen.
  - 16 *St. Petri Skole i Skoleaaret 1941/42*, 1942.
  - 17 Eva Friis: Streng disciplin og store arbejder – kunsthistorikeren Wilhelm Wanscher, John T. Lauridsen (red.): *Over stregen – under besættelsen*, 2007, s. 837, 841.
  - 18 John T. Lauridsen: Tyske stemningsbetretninger fra Danmark 1940-42, *Danske Magazin*, 52, 2014-17, s. 477f.
  - 19 *St. Petri Skole i Skoleaaret 1941/42*, 1942.
  - 20 Jfr. Højberg-Christensen 1946, s. 16.
  - 21 Optegnelse af Quandt 19. februar 1943.
  - 22 Esben Kjeldbæk: *Sabotageorganisationen BOPA 1942-1945*, 1997, s. 458, WBK, 1, s. 427
  - 23 RA, AA, pk. 212.
  - 24 Bests kalenderoptegnelser anf. dato, WBK, 2, s. 79.
  - 25 Dette meddelte Best også Oberbaurat Schäfer, der viderebragte oplysningen i sin rejseberetning af 24. december 1942 (ikke lokaliseret), men refereret af Schäfer i rejseberetningen af 26. marts 1943.
  - 26 WBK, 2, nr. 54.
  - 27 WBK, 2, nr. 64.
  - 28 Referatet af mødet er dateret 19. februar 1943.
  - 29 WBK, 2, nr. 231.
  - 30 Blandt de ting, der fortsat ikke blev gjort noget ved var vægbeklædningen i træ, parket og linoleumsgulvene, indbygning af døre, skranker m.v., forskelligt smedearbejde, installering af ledninger og kontakter til de forskellige elektriske stærk- og svagstrømsanlæg, indbygning af mørklægningsruller i aulaen, køleskabe, klokkespil med klokker, indbygning af orglet, i alt til en pris af 550.000 kr.
  - 31 Werner March satte 17. september 1941 honorar og byggeledelse til 8 % af byggesummen.

- 32 Bests telegram nr. 969 af 24. august 1943 er ikke lokaliseret.
- 33 WBK, 5, nr. 311.
- 34 *St. Petri Skoles Aarsskrift 1943/44, 1944*, s. 9.
- 35 Se WBK, 10, s. 17f. Best kunne af gode grunde ikke vide, at der var tale om et midlertidigt sabotagestop.
- 36 Brandenburg Jensen 2017, s. 118-120, 124f.
- 37 WBK, 8, s. 323.
- 38 Se om byggeriet efter maj 1945 Thomas Havning: Træk af Emdrupborgs historie, Ernst Larsen (red.): *Danmarks Lærerhøjskole 1856-1956*, 1956, s.75-85, Povl Heiberg Gad: Emdrupborg. Nazistisk og dansk arkitektur, *Architectura*, 30, 2008,123-152.
- 39 For Skt. Petri Skoles forsøg på i eftertiden at fremstille sig som en neutral skole henvises til Brandenburg Jensen 2017, s. 136-139.